

*С.О. Смирнов, М.В. Корнєєв,
Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара*

ГРУПУВАННЯ АДМІНІСТРАТИВНО-ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ОДИНИЦЬ УКРАЇНИ ЗА СХИЛЬНІСТЮ ДО ФІНАНСОВОЇ АВТОНОМІЇ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ

У статті описано процес формування типології регіональних економік. Проведено групування адміністративно-територіальних утворень України за схильністю до фінансової автономії органів місцевого самоврядування. Визначено оптимальні значення схильності до фінансової автономії органів місцевого самоврядування за різними показниками такої автономії. Запропоновано підходи до використання фінансової автономії як інструмента регулювання розвитку територіальних утворень.

Ключові слова: фінансова автономія органів місцевого самоврядування, кластерний аналіз, схильність до фінансової автономії, фіскальна незалежність.

Постановка проблеми. ¹Оцінка рівня фінансової автономії органів місцевого самоврядування в цілому є першим необхідним елементом дослідження взаємозв'язку фінансової автономії з темпами економічного розвитку територій. Залежно від рівня розвитку територій реалізують себе певні економічні закони і закономірності. З цієї точки зору цілком виправданою є гіпотеза щодо існування специфічних форм існування таких закономірностей стосовно зв'язку рівня фінансової автономії територій і їх розвитку. Початковим етапом реалізації підтвердження чи спростування цієї гіпотези є диференціація територій України за рівнем фінансової автономії. Наступним етапом на основі розрахунку схильності до фінансової автономії як відношення фактичного значення відповідного показника автономії до його модального значення є диференціація (групування) територіальних утворень за рівнем схильності. Така диференціація дає можливість визначити конкретний напрям використання фінансової автономії як інструмента механізму регулювання соціально-економічного розвитку територій.

Аналіз останніх наукових досліджень. Питанням типології регіональних економічних систем, аналізу та оцінки рівня фінансової автономії, диференціації територіальних утворень за ступенем такої автономії приділяють увагу багато вчених, серед яких: М.М. Артус [1], О.В. Бречко, С.І. Варга, О.П. Кириленко, О.М. Ковалюк [3], А.С. Нестеренко, В.М. Опарін [5], К.В. Павлюк, С.В. Слухай, О.О. Сунцова, О.Б. Суховірська, Н.В. Старостенко [7], П. Шуляк [8] та інші.

Метою даного дослідження є групування адміністративно-територіальних утворень України за схильністю до фінансової автономії для подальшого її використання як інструмента механізму регулювання соціально-економічного розвитку територій.

Виклад основного матеріалу. Утворення регіональних територіальних анклавів є закономірним явищем у процесі функціонування відносно відособлених комплексів національних економік. Протягом історії становлення сучасних економічних систем відособлення більш ефективних територіальних економічних систем від менш ефективних спостерігається досить часто. Сучасні процеси інтеграції економічного розвитку обумовлюють перехід від однієї форми сепаратних економічних структур (диференціації територіальних економік за рівнем їх економічного розвитку, фінансової автономії) до іншої (диференціації територіальних структур за напрямом спеціалізації виробництва на їх території). При цьому процеси сепаратизації є як чинником, так і наслідком інтеграції територіальних економік. У цьому сенсі кожна окремо взята регіональна економіка стає більш відкритою економічною системою, ніж це спостерігалось досі.

Наприклад, міру відкритості окремих територіальних економічних систем можливо дослідити, враховуючи якісні та кількісні відмінності в обсягах імпорту та експорту з територій з урахуванням закономірностей динаміки даного процесу та підтвердженням

якості інформації. Важливим показником є обсяг іноземних інвестицій, що також ілюструє інтенсивність процесу руху доданої вартості між регіональною економікою як елементом відносно відособленої національної економічної системи та іншими національними економіками. Виявлення закономірностей динаміки обсягу експорту-імпорту та обсягів інвестицій із врахуванням стохастичних характеристик такої динаміки стане підтвердженням гіпотетичної закономірності перетворення сепаратизації територіальних економічних структур у сепаратизацію галузевих економічних структур. Далі необхідно здійснити кількісну оцінку рівня сепаратизації регіонів України та класифікацію їх за рівнем такої сепаратизації. Оскільки для оцінки можливо використати більш ніж одну ознаку, то класифікація регіональних економік перетворюється у процедуру багатовимірного шкалювання та набуває змісту типології.

До переліку класифікаційних ознак крім показників обсягу експорту-імпорту, обсягів іноземних інвестицій як характеристичну ознаку рівня розвитку регіональної економічної системи має сенс включити показник обсягу виробництва ВВП на даній території.

Таким чином, процес формування типології регіональних економік включатиме в себе:

- формування типології відкритих територіальних анклавів – акцепторів доданої вартості (кластеризація за ознаками обсягу експорту, залучення іноземних інвестицій, обсягу виробництва ВВП);
- формування типології відкритих територіальних анклавів – донорів доданої вартості (кластеризація за ознаками обсягу імпорту, участі в інвестиціях в інших країнах, обсягу виробництва ВВП).

При утворенні кластерів більш доцільним, на нашу думку, є паралельне використання результатів кластерного аналізу трьох непов'язаних характеристик з утворенням кластерів, що не матимуть скалярних центрів, як це звичайно є при використанні результатів кластерного аналізу. Центр кожного кластера буде утворювати три координати. Відповідно прогнозування тенденцій сепаратизації територіальних економічних анклавів за динамікою зазначених вище показників дасть змогу визначити вектор їх розвитку чи констатувати відсутність такого вектора.

Практичне значення проведеного дослідження може полягати у визначенні способів впливу на вектор сепаратизації економіки території, з досягненням бажаного стану її розвитку.

Групування адміністративно-територіальних утворень будемо здійснювати за допомогою застосування методів кластерного аналізу (тобто методів, що дозволяють класифікувати багатовимірні спостереження того чи іншого явища, кожне з яких представлено у вигляді набору вихідних змінних $X_1, X_2, \dots, X_m$ (m – кількість спостережень), з метою створення груп подібних між собою об'єктів (кластерів)). Цілі такого аналізу: проведення класифікації об'єктів з урахуванням ознак, що відображають їх сутність та природу; перевірка гіпотез щодо наявності деякої структури у сукупності об'єктів, що вивчаються; побудова нових класифікацій для досліджуваних явищ та процесів [6].

За подібною послідовністю здійснене формування типології (групування) адміністративно-територіальних утворень за рівнем фінансової автономії органів місцевого самоврядування та схильністю до такої автономії.

Диференціація територій України за рівнем схильності до фінансової автономії при виокремленні чотирьох кластерів підтверджує сталий рівень схильності до фінансової автономії за кожною окремою групою територіальних утворень. Склад кожного кластера також є відносно сталим. При сталості динаміки центрів кластерів і тенденції до зменшення фінансової автономії можна констатувати розшарування територіальних утворень за схильністю до фінансової автономії.

До складу двох із отриманих чотирьох кластерів входить по одній території (м. Київ та Тернопільська область відповідно). При цьому дані кластери характеризуються граничним значенням схильності (несхильності) до фінансової автономії. Виокремлення цих кластерів є наслідком посилення диференціації територій за рівнем фінансової автономії [4]. В цілому всі адміністративно-територіальні утворення України можна поділити на дві групи:

- не схильні до фінансової автономії: території, що характеризуються коефіцієнтами схильності до фінансової автономії нижчими за одиницю (Миколаївська, Вінницька, Житомирська, Івано-Франківська, Кіровоградська, Львівська, Рівненська, Херсонська, Хмельницька, Черкаська, Чернівецька, Чернігівська, Волинська, Закарпатська, Тернопільська області);
- схильні до фінансової автономії: території, що характеризуються коефіцієнтами схильності до фінансової автономії, вищими за одиницю (м. Київ, м. Севастополь, АР Крим, Дніпропетровська, Донецька, Запорізька, Одеська, Київська, Луганська, Сумська, Харківська, Полтавська області).

В цілому за період 2000-2007 рр. кількість територіальних утворень, схильних до фінансової автономії, не змінилась, але змінився якісний склад територій та зменшився загальний рівень фінансової автономії.

Додатковим результатом дослідження є встановлення функціональних залежностей між рівнем схильності до фінансової автономії і обсягом виробництва валового регіонального продукту у розрахунку на одну людину.

Такі функціональні залежності встановлено для всіх територіальних утворень з рівнем достовірності не меншим за 0,9. Форма більшості залежностей представляє поліном другого порядку, що дало змогу знайти оптимальний рівень схильності до фінансової автономії за показниками фіскальної залежності за доходами, видатками, питомою вагою обсягу трансфертів у доходах, питомою вагою обсягу трансфертів у видатках, компенсаторного значення трансфертів. Результати визначення оптимальної схильності до фінансової автономії за зазначеними показниками розміщено в таблиці 1.

Таблиця 1

Оптимальне значення схильності до фінансової автономії

Територіальні утворення	Показники				
	Фіскальна залежність за доходами	Фіскальна залежність за видатками	Питома вага трансфертів у доходах	Питома вага трансфертів у видатках	Компенсаторне значення трансфертів
Автономна Республіка Крим	>1,2	0,8	1,2	2,8	>0
Вінницька обл.	1	1,2	1	1,2	>0
Волинська обл.	1,1	>0,5	>0,5	1,25	>1,25
Дніпропетровська обл.	>1,1	>0,5	>0,45	0,6	>1,2
Донецька обл.	1,1	>0,55	>0,55	0,5	>1,3
Житомирська обл.	1,2	>0,5	>0,5	1,45	>1,3
Закарпатська обл.	1,1	>0,5	>0,5	1	1,2
Запорізька обл.	0,4	>0,45	0,4	>0,5	0,1
Івано-Франківська обл.	>1,1	1,8	1,7	1,65	>0
Київська обл.	>0,85	>0,4	>0,4	0,75	>1,1
Кіровоградська обл.	1	1,25	1,25	1,4	1,2
Луганська обл.	0,6	0,27	0,3	0,25	1,2
Львівська обл.	0,88	1,05	1,05	>0,6	0,3
Миколаївська обл.	0,65	0,8	0,8	0,8	>0,95
Одеська обл.	0,58	0,6	0,6	0,5	-0,2
Полтавська обл.	0,52	0,7	0,63	0,65	0
Рівненська обл.	1,2	1,2	1,2	1,4	0,8
Сумська обл.	0,95	>0,6	>0,57	>0,5	>0,6
Тернопільська обл.	1,2	1,25	1,3	1,5	0,9
Харківська обл.	0,4	0,2	0,2	0,8	0,6
Херсонська обл.	0,95	1	0,9	0,9	1
Хмельницька обл.	0,95	0,2	0,9	0,2	0,8
Черкаська обл.	0,95	0,25	0,2	0,1	0,85
Чернівецька обл.	1	0,3	1	0,2	0,6
Чернігівська обл.	1,05	0,35	0,6	0,3	0,5
м. Київ	0,2	0,4	0,3	>0,6	1
м. Севастополь	0,5	>4	1	>6,8	0

Для переважної більшості територіальних утворень характерні незначні відхилення від модального значення показників рівня фінансової автономії при формуванні доходів органів місцевого самоврядування, що означає потребу у зменшенні диференціації територіальних утворень за рівнем фінансової автономії органів місцевого самоврядування. При виконанні видатків, навпаки, для більшості територіальних утворень рекомендованим є зменшення обсягу трансфертів у видатках при збільшенні рівня їх диференціації за рівнем фінансової автономії. Кластеризація територіальних утворень за оптимальним рівнем схильності до фінансової автономії порівняно із рівнем фінансової автономії на кінець досліджуваного періоду дала наступні результати (таблиці 2 та 3): існує два можливі підходи до використання фінансової автономії органів місцевого самоврядування як інструмента регулювання соціально-економічного розвитку територіальних утворень.

Перший підхід полягає у стимулюванні соціально-економічного розвитку за рахунок управління обсягом надходжень внаслідок регулювання обсягів трансфертів. Позитивний соціально-економічний ефект вочевидь полягатиме у збільшенні фінансування соціально-економічного розвитку. Другий підхід полягає у стимулюванні соціально-економічного розвитку територіальних утворень внаслідок обмеження обсягу трансфертів у місцеві бюджети нижчого рівня із бюджету вищого рівня.

Таблиця 2

Кластеризація територіальних утворень України за поточним і прогнозованим оптимальним рівнем схильності до фінансової автономії (за доходами)

Показники	Прогнозований рівень схильності до фінансової автономії				
	За кластерами	кластер 1	кластер 2	кластер 3	кластер 4
Поточний рівень схильності до фінансової автономії	кластер 1	м. Київ	–	–	–
	кластер 2	АР Крим, Харківська обл.	Запорізька, Київська, Львівська, Миколаївська, Одеська, Полтавська області	Дніпропетровська, Донецька області	м. Севастополь
	кластер 3	Луганська обл.	Сумська, Чернігівська області	Вінницька, Волинська, Житомирська, Закарпатська, Кіровоградська, Херсонська, Хмельницька, Черкаська, Чернівецька області	Івано-Франківська, Рівненська області
	кластер 4	–	–	–	Тернопільська область

Таблиця 3

Кластеризація територій України за поточним і прогнозованим оптимальним рівнем схильності до фінансової автономії (за видатками)

Показники	Прогнозований рівень схильності до фінансової автономії				
	За кластерами	кластер 1	кластер 2	кластер 3	кластер 4
Поточний рівень схильності до фінансової автономії	кластер 1	м. Київ	–	–	–
	кластер 2	АР Крим	Дніпропетровська, Запорізька, Одеська, Полтавська, Харківська області	–	м. Севастополь

	кластер 3	Закарпатська, Луганська, Хмельницька, Черкаська, Чернівецька області	Сумська обл.	Донецька, Київська, Львівська, Миколаївська області	Івано-Франківська, Рівненська області
	кластер 4	–	–	Вінницька, Волинська, Житомирська, Кіровоградська, Херсонська, Чернігівська області	Тернопільська обл.

Для ряду територіальних утворень оптимальний рівень схильності до фінансової автономії відповідає сучасному рівню. Так, за показниками фінансової автономії формування доходів органів місцевого самоврядування сучасний рівень схильності до фінансової автономії відповідає оптимальному рівню для м. Києва, Запорізької, Київської, Львівської, Миколаївської, Одеської, Полтавської, Вінницької, Волинської, Житомирської, Закарпатської, Кіровоградської, Херсонської, Хмельницької, Черкаської, Чернівецької, Тернопільської областей, що не змінюють перебування у кластері при переході від сучасного рівня фінансової автономії до оптимального. Для Львівської, Луганської, Чернігівської областей стимулювання соціально-економічного розвитку відбуватиметься при збільшенні схильності до фінансової автономії при формуванні доходів органів місцевого самоврядування. Дніпропетровська, Донецька, Івано-Франківська, Рівненська області та м. Севастополь потребують зменшення схильності до фінансової автономії при формуванні доходів органів місцевого самоврядування.

Другий підхід полягає у стимулюванні соціально-економічного розвитку території за рахунок управління обсягом трансфертів у видатках місцевих бюджетів. Позитивний соціально-економічний ефект виникатиме внаслідок обмеження обсягу трансфертів і додаткового фінансування потреб бюджету вищого рівня. Однак, оскільки за рахунок місцевих бюджетів нижчих рівнів також виконується фінансування соціально-економічного розвитку тих же самих територіальних утворень, то зменшення обсягу трансфертів із бюджетів вищого рівня означатиме зменшення ефективності виконання функцій органів місцевого самоврядування нижчих за рангом територіальних утворень. Тому визначення оптимального рівня обсягу трансфертів у видатках повинно мати більш докладне обґрунтування. Загалом за показниками фінансової автономії виконання видатків органами місцевого самоврядування сучасний рівень схильності до фінансової автономії відповідає оптимальному рівню для м. Києва, Дніпропетровської, Запорізької, Одеської, Полтавської, Харківської, Донецької, Київської, Львівської, Миколаївської, Тернопільської областей. Потребують зменшення схильності до фінансової автономії за видатками Івано-Франківська, Рівненська області, м. Севастополь. Для Закарпатської, Луганської, Хмельницької, Черкаської, Чернівецької, Сумської, Вінницької, Кіровоградської, Херсонської, Чернігівської областей, АР Крим оптимальним буде збільшення схильності до фінансової автономії при виконанні видатків.

Виконання часових прогнозів модальних значень показників фінансової автономії та використання оптимальних коефіцієнтів схильності до фінансової автономії дало змогу визначити оптимальні показники фінансової автономії як добуток прогнозного модального значення окремого показника фінансової автономії і оптимального значення коефіцієнта схильності до фінансової автономії. Незважаючи на те, що переважна більшість територіальних утворень не змінює кластер при досягненні оптимального рівня фінансової автономії, окремі показники змінюються досить сильно. Тому конкретні характеристики використання фінансової автономії як інструмента регулювання соціально-економічного розвитку повинні визначатись, виходячи зі специфіки функціонального зв'язку рівня фінансової автономії органів місцевого самоврядування і її соціально-економічного розвитку.

Висновки. Таким чином, додатковим результатом розвитку методичних засад оцінки рівня фінансової автономії є визначення напряму застосування фінансової автономії органів місцевого самоврядування як інструмента регулювання соціально-економічного розвитку території. Таке визначення реалізується за допомогою групування адміністративно-територіальних утворень України за схильністю до фінансової автономії.

Список літератури

1. Артус М. М. Фінансовий механізм в умовах ринкової економіки / М. М. Артус // Фінанси України. – 2005. – № 5. – С. 54–60.
2. Бойцун Н. Є. Адаптація європейського досвіду управління місцевими фінансами в Україні / Н. Є. Бойцун // Фінанси України. – 2005. – № 2. – С. 6–11.
3. Ковалюк О. М. Фінансовий механізм організації економіки України [проблеми теорії і практики]: монографія. – Львів: Видавничий центр Львівського національного університету імені Івана Франка, 2002. – 396 с.
4. Корнеєв М. В. Диференціація територіально-адміністративних утворень України за рівнем фінансової автономії / М. В. Корнеєв // Науковий вісник національного лісотехнічного університету України: збірник науково-технічних праць. – Львів: НЛТУ України. – 2008. – Вип. 18.10. – С. 218–224.
5. Опарін В. Фінансова система України (теоретико-методологічні аспекти): монографія / В. Опарін. – К.: КНЕУ, 2005. – 240 с.
6. Сошникова Л. А. Многомерный статистический анализ в экономике: учеб. пос. / Л. А. Сошникова, В. Н. Тамашевич, Г. Уебе, М. Шефер / под ред. проф. В. Н. Тамашевича. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 1999. – 598 с.
7. Старостенко Н. В. Методологія формування міжбюджетних трансфертів / Н. В. Старостенко // Фінанси України. – К., 2005. – № 7. – С. 39–44.
8. Шуляк П. Формування місцевих бюджетів – головний напрямок розширення фінансової автономії регіонів України / П. Шуляк // Економіка та держава. – 2004. – № 2. – С. 9–10.

Summary

The process of forming of typology of regional economies is described in the article. Grouping of administrative-territorial formations of Ukraine is conducted after propensity to the financial autonomy of organs of local self-government. Certainly optimum values of propensity are to the financial autonomy of organs of local self-government on the different indexes of such autonomy. Offered approach to the use of financial autonomy as instrument of adjusting of development of territorial educations

Отримано 12.04.2009

Корнеєв, М.В. Групування адміністративно-територіальних одиниць України за схильністю до фінансової автономії органів місцевого самоврядування [Текст] / М.В. Корнеєв, С.О. Смирнов // Вісник Української академії банківської справи. - 2009.- № 1. - С. 9-14.